

## ETIKA U STVARNOM SVIJETU

## 86 KRATKIH ESEJA O STVARIMA KOJE SU BITNE\*

## EVROPSKA ETIČKA JAJA

Prije četrdeset godina, stajao sam sa nekoliko drugih studenata na prepunoj oksfordskoj ulici dijeleći flajere i protestujući protiv korištenja baterijskih kaveza za uzgoj kokošaka. Većina tih koji su uzeli letke nisu znali da njihova jaja dolaze od kokošaka koje su držane u kavezima tako malim da čak i jedna ptica – kavezi su uobičajeno držali četiri – ne bi bila u stanju ispružiti se do kraja i zamahnuti krilima. Kokoške nikada ne bi hodale okolo slobodno ili legle jaja u gnijezdo.

Mnogi ljudi su aplaudirali našem mladalačkom idealizmu, ali bi nam rekli da nema nade da ćemo promijeniti išta u velikoj industriji. Nisu bili u pravu.

Prvog dana 2012. godine, držanje kokošaka u takvim kavezima postalo je ilegalno, ne samo u Ujedinjenom Kraljevstvu, nego u svih 27 zemalja Evropske Unije. Kokoške se i dalje mogu držati u kavezima, ali moraju imati više prostora i kavezi moraju imati kutije za gnijezda i prostor za grebanje. Prošlog mjeseca, članovi Britanske organizacije za dobrobit kokošaka obezbijedili su novi dom za kokošku koju su nazvali „Sloboda“. Ona je bila, kako kažu, jedna od posljednjih kokoški u Britaniji koja je živjela u vrsti kaveza protiv kojih smo se protivili.

U ranim sedamdesetim, kada je moderan pokret za oslobođenje životinja počeo, nijedna veća organizacija nije vodila kampanju protiv baterijskog uzgoja. Kraljevsko društvo za zaštitu od okrutnosti prema životinjama, majka svih organizacija za zaštitu životinja, već odavno je izgubilo svoju početnu radikalnost. Fokusiralo se na izolovane slučajeve maltretiranja i propustilo da dovede u pitanje dobro poznate načine lošeg tretiranja životinja na farmama ili u laboratorijama. Bio je potreban zajednički trud novih životinjskih radikala 1970-ih da prodrma ovu organizaciju kad je u pitanju bio baterijski uzgoj kao ostali oblici intenzivnog uzgoja životinja.

\* Singer, P. (2016). *Ethics in the Real World: 86 brief essay on the things that matter*. Melbourne, Australia. Melbourne Australia Text Publishing.

Na kraju, novi pokret za prava životinja je uspio da dođe do šire publike. Potrošači su odgovorili kupovinom jaja od slobodno tretiranih kokošaka. Neki supermarketi su čak prestali da nude jaja iz baterijskog uzgoja.

U Britaniji i nekim evropskim zemljama, životinjska dobrobit je postala politički istaknuta i pritisak na predstavnike parlamenta je porastao. Evropska unija je oformila naučni komitet kako bi istražila probleme životinjskog blagostanja, a komitet je preporučio zabranu baterijskog uzgoja, zajedno sa nekim drugim oblicima zatvaranja svinja i teladi. Zabrana baterijskog uzgoja u EU je konačno usvojena 1999, ali, kako bi se osiguralo da proizvođači imaju dovoljno vremena da postepeno ukinu opremu u koju su ulagali, njena implementacija je odgođena do 1. januara, 2012. godine.

Britanska industrija jaja je prihvatila situaciju i razvila nov i manje okrutan metod uzgoja kokošaka. Međutim, nisu sve zemlje bile jednako spremne, a procjenjuje se da do 80 miliona kokošaka još uvijek vjerovatno živi u ilegalnom baterijskom uzgoju. Ali bar 300 miliona kokošaka koje bi živjele jadne živote u standardnim kavezima sada su u znatno boljem položaju, i postoji ogroman pritisak na evropsku birokratiju da primijeni zabranu svuda – ne samo od proizvođača jaja koji su se već složili sa tim.

Sa zabranom baterijskog uzgoja, Evropa potvrđuje svoje mjesto kao svjetski vođa u blagostanju životinja, poziciju koja se takođe odražava i u zabrani upotrebe životinja u testiranju kozmetike. Ali zbog čega je Evropa toliko daleko u odnosu na druge zemlje i njihovu brigu o životinjama?

U Sjedinjenim Državama, ne postoje federalni zakoni o tome kako proizvođači jaja treba da drže svoje kokoške. Ali, kada je problem predstavljen pred glasače u Kaliforniji 2008. godine, oni su ogromnom većinom podržali prijedlog koji je zahtijevao da sve životinje sa farme imaju mjesta za istezanje njihovih udova potpuno i okretanje bez dodirivanja druge životinje ili zidova kaveza. To sugeriše da problem možda nije u stavu američkih građana, nego prije da na državnom nivou američki politički sistem dopušta industrijama sa velikim sredstvima previše moći da osujete želje većinskog mišljenja.

U Kini, koja, zajedno sa SAD, drži najveći broj kokošaka u kavezima, pokret za dobrobit životinja tek počinje da se širi. Zbog blagostanja milijardi životinja na farmama, trebamo mu poželjeti brz rast i uspjeh.

Početak ove godine jeste trenutak za slavljenje velikog napretka u

životinjskom blagostanju, i, stoga, za Evropu, korak naprijed ka civilizovanijem i humanijem društvu – onom koje pokazuje svoju brigu prema svim bićima sposobnim za patnju. To je takođe i prilika za proslavljanje učinkovitosti demokratije i moći etičke ideje.

Antropolog Margaret Mid je rekla: „Nikad ne sumnjajte da mala grupa promišljenih, posvećenih građana može promijeniti svijet. Zaista, to je jedini način na koji je to moguće.“ Zadnji dio možda nije tačan, ali prvi dio sigurno jeste. Kraj baterijskog uzgoja u Evropi je manje dramatična stvar od Arapskog proljeća, ali kao i taj narodni ustanak, započelo je malom grupom promišljenih i posvećenih ljudi.

*Project Syndicate, 17. januara 2012.*

## KADA BI RIBA MOGLA VIKATI

Kada sam bio dijete, moj otac me je vodio u šetnje, često pored rijeke ili pokraj mora. Prolazili bismo pokraj ljudi koji pecaju, ponekad namotavajući nit dok je na drugoj strani bila zakačena riba koja se borila. Jednom sam vidio čovjeka koji vadi manju ribu iz kante i nabija je, dok se još koprcala, na praznu udicu kako bi je koristio kao mamac.

Drugi put, kada bi nas put naveo na mirni potok, vidio sam čovjeka kako sjedi i posmatra silk, naizgled u miru sa svijetom, dok se pored njega riba koju je već uhvatio bespomoćno koprcala boreći se za dah. Otac mi je rekao da ne razumije kako bilo ko može uživati u popodnevnu provedenom u vađenju ribe iz vode puštajući ih da umiru polako.

Ove uspomene iz djetinstva vratile su se nazad kada sam čitao *Najgore stvari se događaju u moru: Dobrobit riba iz ulova*, izvještaj objavljen prošlog mjeseca na fishcount.org.uk. U najvećem dijelu svijeta, prihvaćeno je da ako će se životinje ubijati radi hrane, treba ih ubiti bez patnje. Propisi za klanje generalno traže da životinje budu onesviještene prije nego ih se ubije, ili da bi smrt trebala nastupiti odmah, ili, u slučaju ritualnog klanja, najbliže momentalnom onoliko koliko religijska doktrina dopušta.

To ne vrijedi za ribe. Ne postoji propis o humanom ubijanju ribe uhvaćene u moru, niti, u većini mjesta, za ribu iz uzgoja. Ribe koje ribari uhvate u mreže bacaju se na palubu broda i pušta se da se uguše. U komercijalnoj ribarskoj tehnici poznatoj kao ribolov sa parangalom, ribari puštaju silk koji može biti od 50 do 100 kilometara dug, sa sto-

tinama ili čak hiljadama udica sa mamcima. Riba koja zagriže mamac će vrlo vjerovatno ostati potpuno svjesna dok je satima vuku okolo na udicama u njihovim ustima, dok se na kraju silk ne uvuče.

Takođe, komercijalni ribolov često koristi povlačeće mreže finog mrežnog tkanja u kojima se ribe upetljaju, često za škrge. One se mogu ugušiti u mreži, jer sa škragama stegnutim u mrežu ne mogu disati. Ukoliko se ne uguše, mogu ostati zarobljene satima prije negoli se mreže uvuku.

Najnevjerovatnije otkriće u izvještaju jeste zapanjujući broj ribe koju ljudi na ovaj način usmrćuju. Uz pomoć prijavljene tonaže više vrsta uhvaćene ribe i dijeleći prema procijenjenoj prosječnoj težini za svaku vrstu, Alison Mud, autorka izvještaja, sastavila je možda prvu ikad sistematsku procjenu veličine godišnjeg globalnog ulova ribe. Prema njenoj računici, globalni ulov je reda veličine jednog *biliona*, iako bi mogao biti i do 2, 7 biliona.

Da postavimo to u kontekst: Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija procjenjuje da se oko 60 milijardi kopnenih kičmenjaka ubije svake godine radi ljudske konzumacije – što je oko devet životinja na svakog čovjeka na planeti. Ako uzmemo Mudinu nižu procjenu od jednog biliona, ova brojka za ribu je 150. Ovo ne uključuje milijarde ilegalno ulovljenih riba, kao ni neželjenu ribu slučajno uhvaćenu i odbačenu, niti uključuje živu ribu nabijenu na udice kao mamac u ribolovu s parangalom.

Mnoge od ovih riba se konzumiraju indirektno – samljevene i date kao hrana fabrički uzgojenim pilićima i ribi. Tipična farma lososa samelje oko tri do četiri kilograma divlje ribe za svaki proizvedeni kilogram lososa.

Pretpostavimo da je sav ovaj robolov održiv, iako naravno nije tako. Onda bi bilo razumno vjerovati da ubijanje na tako ogromnoj skali nije bitno, zbog toga što ribe ne osjećaju bol. Ali nervni sistemi riba su dovoljno slični onim ptica i sisara da bi se pretpostavilo da osjećaju. Kada riba doživi nešto što bi moglo uzrokovati drugim životinjama fizičku bol, one se ponašaju na način koji upućuje na bol, a promjena u ponašanju može trajati nekoliko časova. (Mit je da riba ima kratko pamćenje.) Riba uče da izbjegavaju neugodna iskustva, poput električnih šokova. A sredstva za ublažavanje bolova umanjuju simptome bolova koje bi one inače pokazivale.

Viktorija Brejtvejt, profesorica ribarstva i biologije na Državnom Univerzitetu Pensilvanije vjerovatno je provela više vremena istražu-

jući ovo pitanje nego bilo koji drugi naučnik. Njena knjiga *Da li ribe osjećaju bol?* pokazuje da ribe ne samo da su sposobne da osjećaju bol, već su mnogo pametnije nego što to većina ljudi misli. Prošle godine, naučni panel Evropske unije je zaključio da ogroman broj dokaza ukazuje da ribe osjećaju bol.

Zašto su ribe zaboravljene žrtve na našem tanjiru? Da li zbog toga što su hladnokrvne i prekrivene krljuštima? Da li zbog toga što ne mogu glasom pokazati svoju bol? Bez obzira na objašnjenje, sve je više dokaza da komercijalno ribarenje proizvodi nezamislive količine bola i patnje. Moramo naučiti kako da hvatamo i ubijamo divlje ribe na human način – ili, ukoliko to nije moguće, da pronađemo manje okrutne i održivije alternative njihovom jedenju.

*Project Syndicate, 13. septembar 2010.*

## KULTUROLOŠKE PREDRASUDE PROTIV LOVA NA KITOVE?

Prije trideset godina, australijski brodovi su, uz blagoslov vlade, ubijali kitove ulješure uz obalu zapadne Australije. Prošlog mjeseca, Australija je predvodila međunarodne proteste protiv japanskog plana da ubije 50 grbavih kitova, i Japan je, pod pritiskom, objavio da će suspendovati plan na godinu ili dvije. Promjena u javnom mnjenju u vezi kitolova je bila dramatična, ne samo u Australiji.

Grinpis (Greenpeace) je otpočeo proteste protiv australijskog lova na kitove. Vlada je imenovala Sidnija Frosta, sudiju u penziji, da vodi istragu oko lova na kitove. Kao zabrinuti Australijanac i profesor filozofije koji se bavi etikom našeg odnosa prema životinjama, i ja sam dao svoj doprinos.

Nisam tvrdio da lov na kitove treba zaustaviti zbog toga što su kitovi ugroženi. Znao sam da će tamo biti mnogo eksperata iz ekologije i morske biologije koji će iznijeti ovakvu tvrdnju. Umjesto toga sam argumentovao da su kitovi društveni sisari sa velikim mozgovima, sposobni da uživaju u životu i da osjećaju bol – ne samo fizičku bol, već i da se vrlo vjerovatno rastuže pri gubitku jednog iz njihove grupe. Kitovi ne mogu biti humano ubijeni – preveliki su, a čak i sa eksplozivnim harpunom, teško je pogoditi kita u pravo mjesto. Štaviše, lovci na kitove ne žele koristiti velike količine eksploziva, jer bi raznijelo kitove u paramparčad, a sva svrha lova na kitove jeste da se dobije kitovo vri-

jedno ulje ili meso. Stoga kitovi pogođeni harpunom uglavnom umiru polako i bolno.

Ove činjenice dižu veliki etički znak pitanja u vezi lova na kitove. Ukoliko bi postojala neka prijevika potreba koju bi ljudi mogli zadovoljiti jedino ubijanjem kitova, možda bi etički slučaj protiv toga mogao biti zadovoljen. Ali ne postoji esencijalna ljudska potreba koja od nas zahtijeva da ubijamo kitove. Sve što dobijamo od kitova može se biti dobijeno bez okrutnosti. Uzrokovanje patnje nedužnim bićima bez izuzetno važnog razloga za takvo postupanje je pogrešno i stoga je lov na kitove neetičan.

Frost se složio. On je rekao da nema sumnje da su metode korištene za ubijanje kitova bile nehumane – čak ih je opisao kao „užasne“. Takođe je spomenuo „realnu mogućnost da imamo posla sa stvorenjem koje ima zavidno razvijen mozak i visok stepen inteligencije“. Preporučio je da se lov na kitove zaustavi, a konzervativna vlada, predvođena vrhovnim ministrom Malkomom Frejzerom, prihvatila je preporuku. Australija je ubrzo postala zemlja bez lova na kitove.

Uprkos suspenziji plana za ubijanje kitova grbavaca, japanska flota lovaca na kitove i dalje ubija oko 1 000 drugih, uglavnom manjih kitova usana. Ona pravda svoj lov na kitove kao „istraživanje“ jer zakonska odredba u pravilima Međunarodne komisije za lov na kitove dopušta državama članicama da ubijaju kitove u svrhu istraživanja. Ali, čini se da je istraživanje uveliko usmjereno na izgradnju naučnog opravdanja za povratak na komercijalni lov na kitove, tako da ukoliko je lov na kitove neetičan, onda je i istraživanje ujedno nepotrebno i neetično.

Japan tvrdi da želi da se rasprava o lovu na kitove odvija mirno, na bazi naučnih podataka, bez „emocija“. Oni smatraju da će dokazi pokazati da se broj grbavih kitova uvećao dovoljno da ubijanje 50 komada neće predstavljati nikakvu opasnost za vrstu. Tako usko gledano, mogli bi biti u pravu. Ali nikakva nauka nam ne može reći da li treba ubijati kitove ili ne. „Emocije“ su jednako iza japanske želje za nastavkom ubijanja kitova kao što su iza protivljenja ekologa protiv tog ubijanja. Jedenje kitova nije neophodno za zdravlje ili bolju ishranu Japanaca. To je tradicija koju žele nastaviti, vjerovatno zbog toga što su pojedini Japanci emocionalno vezani za nju.

Japanci imaju jedan argument koji nije tako lako odbaciti. Oni tvrde da zapadne zemlje prigovaraju japanskom lovu na kitove jer su za njih kitovi posebna vrsta životinja, kao što su krave za Hinduse. Zapadne nacije ne bi trebalo, kažu Japanci, da pokušavaju njima nametati svoja

kulturna vjerovanja.

Najbolji odgovor na ovaj argument jeste da pogrešnost uzrokovanja bespotrebne patnje živih bića nije kulturološki specifična vrijednost. To je, na primjer, jedno od prvih pravila jedne od japanskih najvećih etičkih tradicija, budizma. Ali zapadne nacije u slaboj su poziciji da daju ovaj odgovor, zbog toga što i same uzrokuju toliko nepotrebne patnje životinjama. Australijska vlada, koja je snažno istupila protiv lova na kitove, dopušta ubijanje miliona kengura svake godine koje uključuje ogromne količine životinjske patnje. Isto se može reći za niz različitih formi lova u drugim zemljama, da ne spominjemo ogromne količine životinjske patnje uzrokovane fabričkim farmama.

Lov na kitove treba da prestane zbog toga što nanosi nepotrebnu patnju društvenim, inteligentnim životinjama sposobnim za uživanje u spostvenim životima. Ali zapadne nacije će imati vrlo malo odbrane protiv japanskih optužbi za kulturološke predrasude dok ne učine mnogo više u vezi nepotrebne životinjske patnje u svojim sopstvenim zemljama.

*Project Syndicate, 14. januar 2008.*

## U ODBRANU VEGANSTVA

Možemo li odbraniti stvari koje radimo životinjama? Hrišćani, Jevreji i Muslimani mogu se pozivati na svete knjige da opravdaju dominaciju nad životinjama. Ali kada se udaljimo od religioznog shvaćanja, moramo se suočiti sa „životinjskim pitanjem“ bez ikakve pretpostavke da su životinje stvorene radi naše dobrobiti ili da naša upotreba životinja ima božansko opravdanje. Ako smo samo jedna vrsta među brojnim drugim koje su se razvile na ovoj planeti, i ako druge vrste uključuju milijarde ne-ljudskih životinja koje takođe mogu patiti, ili mogu uživati u svojim životima, treba li se naš interes uvijek smatrati višim od njihovog?

Od svih načina na koje utičemo na životinje, onaj kojem je danas najpotrebnije opravdanje jeste njihov uzgoj radi hrane. Od svih ljudskih aktivnosti ova ima najviše uticaja životinje. Samo u SAD, broj životinja uzgojenih i ubijenih radi hrane svaki dan sada iznosi blizu deset milijardi.<sup>1</sup> Sve ovo je, strogo govoreći, nepotrebno. U razvijenim

<sup>1</sup> Začudojuće, broj životinja na farmama ubijenim u SAD, do vremena kada je pisan ovaj članak, jeste smanjen, i opao je na broj od 9, 1 milijardi.

zemljama, gdje imamo širok izbor hrane, niko nema potrebu da jede meso. Mnoge studije pokazuju da možemo živjeti zdravo, ili zdravije, bez njega. Možemo takođe živjeti dobro na veganskoj dijeti, ne konzumirajući životinjske proizvode uopšte. (Vitamin B12 je jedini esencijalni nutrijent koji nije dostupan iz biljne hrane, a lako ga je uzeti kao dodatak prehrani dobijen iz veganskih izvora.)

Pitajte ljude koji je glavni etički problem jedenja životinja, i mnogi će reći ubijanje. To jeste problem, naravno, ali što se tiče savremene industrijske životinjske proizvodnje, postoji realniji prigovor. Čak i kad ne bi bilo ništa loše u ubijanju životinja jer volimo ukus njihovog mesa, mi bismo i dalje održavali poljoprivredni sistem koji uzrokuje produženu patnju životinja.

Kokoške othranjene za meso drže se u uzgajalištima koja sadrže više od 20.000 ptica. Nivo amonijaka u vazduhu iz njihovih akumuliranih otpadaka peče im oči i oštećuje pluća. Današnje kokoške se hrane da dobiju na težini što je brže moguće; rezultat je da će one dostići težinu za tržište za samo 42 dana, ali njihove nezrele kosti teško mogu nositi težinu njihovih tijela. Neke padaju i, u nemogućnosti da dosegnu hranu ili vodu, brzo umiru, a njihova sudbina je nebitna ekonomiji proizvodnje u cjelini. Hvatanje, transport i klanje su brutalni procesi u kojima ekonomski interes podstiče brzinu, a dobrobit ptica ne igra nikakvu ulogu.

Kokoške nosilice su zbijene u žičanim kavezima tako malim da čak i da je samo jedna po kavezu, ona ne bi mogla da protegne svoja krila. Obično su bar četiri kokoške po kavezu, nekad i više. U takvim pretrpanim uslovima, dominantnije, agresivnije ptice će isključiti na smrt slabije kokoške u kavezu. Da bi se ovo spriječilo, uzgajivači sijeku kljunove svih ptica sa vrućom oštricom. Kokošiji kljun je bogat nervnim tkivom – to je njeno glavno sredstvo za povezivanje sa njenim okruženjem – ali se nikakav anestetik ili analgetik ne koristi kako bi se olakšao bol.

Svinje su možda najinteligentnije i najosjetljivije životinje koje jedemo. Na današnjim proizvođačkim farmama, bremenite krmače se drže u odjeljcima tako uskim da se ne mogu okrenuti ili hodati više od jednog koraka naprijed ili nazad. One leže na betonu bez slame ili bilo kakvog drugog podmetača. Nemaju nikakvog načina zadovoljenja svojih instikata izgradnje legla u vrijeme neposredno pred prašenje. Prasići se uzimaju od krmače što je prije moguće, kako bi ponovo zanjela, ali i oni se takođe drže u zatvorenom, na betonu, dok ih ne odvedu na klanje.



Goveda provode posljednjih šest mjeseci svoga života u tovilištima, na goloj zemlji, jedući žitarice koje nisu prikladne njihovoj probavi, hranjene steroidima kako bi se na njima stvorilo više mišića, i antibioticima kako bi ih održali u životu. Nemaju nikakav zaklon od gorućeg ljetnog sunca ili sklonište od zimskih oluja.

Ali šta, mogli biste upitati, nije u redu sa mlijekom i ostalim mliječnim proizvodima? Zar krave nemaju dobar život, pasući na poljima? I mi ih ne moramo ubiti kako bi dobili mlijeko. Međutim, većina mliječnih krava sada se drži unutra i nema pristup pašnjaku. Poput žena, one ne daju mlijeko osim ako nisu nedavno rodile dijete, tako da se mliječne krave svake godine čine steonim. Tele se odvaja od majke samo par sati nakon rođenja, kako ne bi pilo mlijeko namijenjeno ljudima. Ukoliko je muško, moglo bi biti ubijeno odmah, ili odgojeno za teletinu kao hranu, ili možda za govedinu za hamburgere. Veza između krave i njenog teleta je jaka, i ona često doziva tele danima nakon što je odvedeno.

Pored etičkog pitanja našeg odnošenja prema životinjama, sada postoji jak novi argument za vegansku ishranu. Otkad je Franses Mur Lapi objavila knjigu *Ishrana za malu planetu 1971*, poznato nam je da je moderna industrijska animalna proizvodnja ekstremno rasipna. Farme svinja koriste šest kilograma žita za svaki kilogram mesa bez kosti koji proizvedu. Za goveda u tovilištima, omjer je 13 : 1. Čak i za kokoške, najmanje neefikasno fabrički uzgojeno meso, omjer je 3 : 1.

Lapi je bila zabrinuta zbog gubitka hrane i dodatnog pritiska na obradivo tlo koje ovo donosi, jer bi mi mogli jesti žitarice i soju direktno i hraniti sami sebe jednako dobro sa mnogo manje zemlje. Sada globalno otopljanje zaoštrava problem. Većina Amerikanaca smatra da je najbolja stvar koju mogu da urade kako bi zaustavili svoj lični doprinos globalnom otopljanju to da zamijene svoj porodični auto za štedljivi hibrid kao što je Toyota Prius. Gidon Ešel i Pamela Martin, istraživači sa Univerzitetu u Čikagu, izračunali su da iako bi ovo zaista dovelo do redukcije u emisijama oko jedne tone ugljen-dioksida po vozaču, prelazak s tipične američke ishrane na vegansku ishranu sačuvalo bi skoro 1, 5 tonu ugljen-dioksida po osobi. Vegani stoga čine mnogo manje štete našoj klimi nego oni koji jedu životinjske proizvode.<sup>2</sup>

Postoji li etički način jedenja životinjskih proizvoda? Moguće je

---

<sup>2</sup> Gidon Eshel and Pamela Matin, „Diet, Energy and Global Warming, *Earth Interactions* 10 (2006): 1–17.

dobiti meso, jaja i mliječne proizvode od životinja koje su tretirane manje okrutno i kojima je dozvoljeno jesti travu radije nego žitarice ili soju. Ograničavanje konzumiranja životinjskih proizvoda na ove izvore takođe sprečava dio emisija gasova staklene bašte, iako krave koje se hrane travom i dalje emituju značajnu količinu metana, naročito značajnog uzroka globalnom otopljanju. Tako da ako ne postoji ozbiljan etički prigovor za ubijanje životinja, sve dok su imale dobre živote, onda bi izbirljivost kada su u pitanju životinjski proizvodi koje jedete mogla omogućiti etički odbranjivu ishranu. Ipak, potrebna je pažnja. „Organsko“, na primjer, ne govori mnogo o blagostanju životinja, a kokoške koje se ne drže u kavezima i dalje mogu biti stiješnjene u velikoj šupi. Postati vegan je jednostavniji izbor koji postavlja jasan primjer drugima.

*Free Inquiry, a publication of the Council for Secular Humanism, a program of Center for Inquiry, april/maj 2007.*

## RAZMISLITE O ĆURKI: MISLI ZA DAN ZAHVALNOSTI

Kada podučavam praktičnu etiku, ohrabrujem svoje studente da koriste argumente o kojima razgovaramo i van učionice i da razgovaraju sa prijateljima i porodicom o njima. Za Amerikance nema bolje prilike za razgovor o etici onoga šta jedemo od Dana zahvalnosti, praznika na kojem se više nego na bilo kom drugom porodice okupljaju oko jela. S tim na umu, teme na mom kursu uredim tako da se pitanja o hrani i etici pojave netom prije Dana zahvalnosti.

Tradicionalno središnje mjesto večere na Dan zahvalnosti je ćurka, tako da je to očigledno mjesto za započinjanje razgovora. Prema podacima National Turkey Federation, oko 46 miliona ćurki se ubije za Dan zahvalnosti svake godine, što je znatan dio od 300 miliona ćurki koliko Amerikanci pojedu godišnje. Velika većina njih – najmanje 99 posto – uzgojeno je na fabričkim farmama. U mnogo čemu njihovi životi su nalik životima fabrički uzgojenih pilića. Novoizlegle ćurke odgajaju se u inkubatoru i potom, prije nego što se pošalju uzgajivačima, kao što se mladim pilićima spaljuju kljunovi, i mladim ćurkama se čini isto, takođe im se odsijecaju kandže, a muškim ćuranima, njihova mrežica – erektilna izbočina koja raste na čelu muškog ćurana. Sve to se radi bez anestetika, uprkos bolu koji očigledno uzrokuje. Kljun, na primjer,

nije samo rožnata materija kao nokat na prstu. Pun je nerava koji omogućavaju slobodnoj ćurki da kopa po zemlji i razlikuje nešto jestivo od nečega što to nije.

Razlog za ova sakaćenja je taj što će ptice biti zatvorene u mračne, slabo provjetrene prostorije, gdje će proživjeti ostatak svojih života zbijene zajedno sa hiljadama drugih ptica. Vazduh zaudara na amonijak od ptičijih izlučevina, koje se nakupljaju tokom četiri ili pet mjeseci koliko su ćurke dugo u uzgajalištu. U ovim neprirodnim i stresnim uslovima, ćurke će kljucati ili kandžama grebati druge ptice, a može se javiti i kanibalizam. Mrežica se mužjacima uklanja jer je često meta drugih ptica za kljucanje.

Kada ptice dosegnu tržišnu težinu, lišavaju se hrane i vode, okupljaju se, često na veoma grub način (tajni video-snimci pokazuju da se ćurke kupe i bacaju u transportne sanduke) i šalju se na klanje. Svake godine, stotine hiljada čak ni ne dospije klanja – one uginu od stresa prilikom prevoženja. Ukoliko ne podlegnu tada, onda, kao i kokoškama, još uvijek im nije zagarantovana humana smrt, jer američko Ministarstvo poljoprivrede tumači Zakon o humanom klanju kao neprimjenjiv na ptice.

Razlika između ćurki i kokoški je da su ćurke drastično izmijenjene selektivnim parenjem sa ciljem da se uvećaju grudi, koje se smatraju najpoželjnijim dijelom ćurke za ishranu. Ovaj proces je toliko daleko otišao da standardna američka ćurka, opisno nazvana širokogruda bijela, nije sposobna za parenje zbog toga što mužjacima prevelike grudi smetaju. Ovo je, kako govorim svojim studentima, zanimljivo pitanje koje se može potegnuti oko stola za večerom na Dan zahvalnosti. Uperite prstom u ćurku na stolu i upitajte: ako se ćurke ne mogu pariti, kako je ova ćurka proizvedena?

Prije nekoliko godina, radio sam zajedno sa Džimom Mejsonom, koji je odrastao na farmi u Misuriju, na knjizi nazvanoj *Etika onoga što jedemo*. Džim je odlučio da sam vidi kako se stotine miliona seksualno nefunkcionalnih ćurki proizvodi. Vidio je da Baterbol, veliki industrijski proizvođač i prerađivač ćuretine, traži radnike za tim za umjetnu oplodnju ćurki u Kartagi, država Misuri. Nikakvo prethodno iskustvo nije traženo. Džim je prošao test na drogu i primljen je da radi. Prva uloga mu je bila da uhvati muške ćurane za noge i drži ih naglavačke kako bi drugi radnik mogao da ih masturbira. Kada bi sjeme izašlo napolje, radnik bi koristio vakuumsku pumpu kako bi ga sakupio u špricu. Ovo se radilo sa jednom po jednom pticom dok sjeme, razrije-

đeno „sredstvima za povećanje“, ne bi napunilo špricu, koja bi se tada nosila kod ženki.

Jim je takođe imao priliku da radi sa ženkama, što je smatrao još gorim od rada sa mužjacima. Ovo je njegov izvještaj:

Zgrabiš ženku za noge, pokušavajući da prekrstiš oba „članka“ kako bi držao njene noge jednom rukom. Ženke teže 10 do 15 kilograma i prestrašene su, udaraju krilima i panično se bore. Prolaze kroz ovo svake sedmice više od godinu dana, i to im se ne dopada. Jednom kada je zgrabite, obrnete je nadole, grudima prvo, uz ivicu otvora sa repom da viri gore. Postavite svoju slobodnu ruku iznad kloake i repa i povlačite stražnjicu i perje repa naviše. U isto vrijeme, povlačite ruku držeći noge dole, pa „lomite“ ženku tako da joj je stražnjica uspravno gore i njena kloaka otvorena. Nosač sjemena postavlja palac ispod kloake i gura, što ga otvara dalje sve dok jajovod ne bude izložen. U ovo, on ubacuje slamčicu sjemena povezanu na kraju cjevčice sa vazдушnim kompresorom i povlači obarač, puštajući mlaz kompresovanog vazduha koji uduvava sjemenu otopinu iz slamčice u jajovod. Tada puštate ćurku i ona pada dole.

Džim je trebao „lomiti“ jednu ćurku svakih 12 sekundi, 300 po satu, deset sati na dan. Morao je izbjegavati mlazove izmeta iz uspaničenih ptica, kao i bujice verbalnih uvreda od nadzornika ukoliko ne bi hvatao tempo. To je bio, kako mi je rekao, „najteži, najbrži, najprljaviji, najodvratniji, najgore plaćen posao koji sam ikada radio.“

Nazad na sto na Dan zahvalnosti. Sada kada porodica razumije tačno kako ptica koju jedu dolazi na ovaj svijet, i kakav je način života i smrti ona imala, sugerišem svoji studentima da postave pitanje o tome da li je etično podržavati ovakav način tretiranja životinja. Ukoliko je odgovor ne, onda nešto treba promijeniti do narednog Dana zahvalnosti, jer naša spremnost da kupujemo industrijski proizvedene ćurke jeste jedini podsticaj koji industrija ćurki treba da bi nastavila tretirati ćurke bez imalo poštovanja za njihove interese.

Postoje i druge opcije. Starinska ćurka, one vrste koja je sposobna za parenje, uzgojena na slobodnoj paši bez sakaćenja, koštaće vaš četiri puta više od one proizvedene na farmi, ali bar ćete znati da je ta ptica imala dobar život. Ali da li ćete znati? Bilo je optužbi za prevaru protiv proizvođača koji drže nekoliko stotina ćurki na otvorenom i u humanim uslovima, a prodaju mnogostruko više, od čega velika većina nikad nije bila napolju. Ako se zaista želite osigurati da je ptica othranjena napolju, imate posla pred sobom provjeravajući vjerodostojnost proizvođača.

Alternativa je, naravno, biljno jelo za Dan zahvalnosti, koje je, pored toga što se njime izbjegava komplikacija oko okrutnosti nad životinjama, bolje za okolinu i za vas takođe. Potražite „vegetarijanski Dan zahvalnosti“ na veb-stranici *Njujork tajmsa* i naći ćete dosta ukusnih sezonskih recepata prikladnih za priliku. Ili ako ne želite da kuvate, uvijek možete kupiti tofu-ćurku.

Ljudi će reći da je ćurka tradicionalna za Dan zahvalnosti. U stvari nije jasno da li su prvi doseljenici jeli divlju ćuretinu na prvi Dan zahvalnosti 1621, ali jedna stvar je sigurna: nisu jeli fabrički uzgojenu širokogrudu bijelu.

*Nije ranije objavljivano*

## IN VITRO MESO

Prije osamdeset godina, Vinston Čerčil se radovao danu kada „ćemo izbjeci apsurd uzgajanja cijele kokoši kako bi pojeli grudi ili krilo, tako što ćemo uzgojiti ove dijelove odvojeno u prikladnom medijumu“. Čerčil je mislio da će za ovo trebati samo 50 godina. Još uvijek nismo tu, ali danas ćemo dosegnuti prekretnicu na putu u budućnost koju je Čerčil predvidio: prvo javno kušanje *in vitro* mesa.

Naučnik koji stoji iza ovog istorijskog događaja je dr Mark Post, sa Univerziteta u Mاستrihtu, u Holandiji. Ideja je jednostavna: uzmite malo mišićnog tkiva iz jedne krave i uzgojite ga u hranjivoj otopini. Ono će se umnožiti i imaćemo nešto što zaista jeste meso, ćelijski. U praksi, ipak, potrebno je prevazići mnoge prepreke. Nismo ni blizu uzgoja kokošijih grudi ili bifteka. Prvi cilj je proizvodnja hamburgera, a ovosedmično kušanje ima namjeru da demonstrira da je to moguće. Hamburger će se sastojati od mišićnog tkiva pravog goveda, ali nikad nije bio dio krave koja je patila ili ispuštala metan dok je varila svoju hranu.

Da li bi proizvođači govedine trebalo da tragaju za nekom novom profesijom? Jednog dana možda, ali još uvijek ne; cijena proizvodnje komada hamburgera koji će se kušati prelazi 200 000 funti.

Ipak, jednom kada istraživači budu pronašli načine prevazilaženja početnih prepreka, nema razloga da *in vitro* meso ne bude konkurencija u cijeni sa mesom od životinja. Većina mesa prodanog danas dolazi od životinja koje su hranjene žitaricama ili sojom. Te usjeve treba uzgojiti i transportovati do životinja, koje onda koriste dio hranjivih sastojaka

iz te hrane da proizvedu kost ili druge dijelove koje mi ne jedemo. Mora da su moguće značajnije uštede ukoliko bi se išlo direktno od nutrijenata do mesa.

Postoje važni etički razlozi zbog čega bi trebalo zamijeniti životinjsko meso sa *in vitro* mesom, ukoliko to možemo uraditi po razumnoj cijeni. Prvi je smanjenje patnje životinja. Baš kao što je okrutnost nanesena upregnutim konjima, tako dirljivo opisana u *Crnom Ljepotanu* En Sjuel, na kraju eliminisana efikasnošću motora sa unutrašnjim sagorijevanjem, tako bi i znatno veća količina patnje koja se nanosi desecima milijardi životinja u današnjem industrijskom uzgoju mogla biti eliminisana učinkovitijim načinom proizvodnje mesa.

Morali bi imati srce od kamena da ne zaplješćete ovakvom ishodu. Ali to ne treba biti prosto emocionalna reakcija. Među filozofima koji vode diskusiju o etici našeg tretiranja životinja postoji zavidan nivo koncenzusa da industrijski uzgoj narušava osnovne etičke principe koji se protežu iza granica naše sopstvene vrste. Čak i čvrsti konzervativac kao što je Rodžer Skraton, koji je žestoko branio lov na lisice sa psima, napisao je da istinska moralnost dobrobiti životinja treba da počne od premise da je industrijski uzgoj pogrešan.

Drugi razlog zamjene životinjskog mesa jeste ekološki. Korištenje životinjskog mesa, naročito preživara, zagrijava planetu i doprinosi budućnosti u kojoj stotine miliona ljudi postaju klimatske izbjeglice. Najveći dio emisija gasova iz stoke čini metan, jako potentan gas staklene bašte kojeg proizvode preživari tokom varenja hrane. *In vitro* meso neće podrigivati ili prditi metan. Niti će ga defecirati, a kao rezultat, ogromni bazeni izmeta koji su potrebni farmama sa intenzivnom proizvodnjom postaće nepotrebni. Sa tom jednom promjenom, svjetska proizvodnja azotnog oksida, drugog snažnog uzročnika klimatskih promjena, umanjice se za dvije trećine.

FAO je potvrdila da emisije gasova staklene bašte porijeklom iz uzgoja stoke nadmašuju one porijeklom od transporta – automobila, kamiona, aviona i brodova – zajedno. Prema nekim proračunima, emisije gasova od stoke u zemljama sa velikom populacijom goveda i ovaca može činiti i polovinu ukupne emisije gasova staklene bašte koje ima ta zemlja. Ukoliko su tačni, zamjena uglja i ostalih fosilnih goriva čistim izvorima energije neće biti dovoljna. Moramo smanjiti broj stoke na planeti.

Neki vegetarijanci i vegani mogli bi se protiviti *in vitro* mesu, zbog toga što ne vide potrebu za mesom uopšte. To je dovoljno za njih, i

naravno oni su slobodni da ostanu vegetarijanci i vegani, i da biraju da ne jedu *in vitro* meso. Moje gledište je da biti vegetarijanac ili vegan nije samo po sebi cilj, nego sredstvo za umanjivanje kako ljudske tako i životinjske patnje i ostavljanje naseljive planete budućim generacijama. Nisam jeo meso 40 godina, ali ukoliko *in vitro* meso postane komercijalno dostupno, biće mi drago da ga probam.

*The Guardian*, 05. avgust 2013. godine

## I ŠIMPANZE SU OSOBE

Tomi ima 26 godina. Drže ga u samici u kavezu. Nikada nije bio osuđen ni za kakav zločin niti čak optužen za neki. On nije u Gvantanamu, već u Sjevernom Gloversvilu, u državi Njujork.

Kako je to moguće? Zbog toga što je Tomi šimpanza.

Trenutno je Nonhuman Rights Project pokrenuo drevnu pravnu proceduru *habeas corpus* (latinski za „ti imaš tijelo“) kako bi oslobodio Tomija pred državnim žalbenim sudom.

Sudski priziv se tipično koristi kako bi se na sudu razmotrilo da li je pritvor zatvorenika ili nekoga osuđenog na mentalnu instituciju zakonit. Od suda se traži da Tomija pošalje u utočište na Floridu, gdje bi on mogao živjeti sa drugim šimpanzama na velikom ostrvu usred jezera.

Pet žalbenih sudija slušalo je s pažnjom ovog mjeseca kako osnivač Nonhuman Rights Project Stiv Vajz predstavlja slučaj za Tomija. Sudije su postavljale razumna pitanja, uključujući i ono očigledno: nije li zakonska osobnost rezervisana samo za ljudska bića?

Vajz je citirao zakonske presedane kako bi pokazao da nije tako. U građanskom pravu, biti osoba znači računati se kao entitet po sebi. Korporacija može biti pravna osoba, pa tako može i rijeka, sveta knjiga i džamija.

Sudije imaju moć da proglase Tomija za pravnu osobu. To je ono što treba da urade, ne samo zato što je okrutno držati šimpanzu u samici. Pravi razlog za prepoznavanje Tomija kao pravne osobe je to da on *jeste* osoba, u pravom i u filozofskom smislu tog pojma.

Šta je osoba? Možemo pratiti ovaj pojam sve do rimskih vremena i pokazati da on nikad nije bio ograničen na ljudska bića. Rani hrišćanski teolozi su diskutovali o doktrini trojstva – da je bog „tri osobe u jednoj“. Ukoliko je „osoba“ značila „ljudsko biće“, ta doktrina bi bila očito

protiv hrišćanskog vjerovanja, jer hrišćani vjeruju da je samo jedna od tih „osoba“ bila nekad ljudsko biće.

U savremenijoj upotrebi, u filmovima naučne fantastike, nemamo poteškoća sa shvatanjem kako vanzemaljci poput vanzemaljskog bića u *E.T.*-u, ili Na'vi u *Avataru*, jesu osobe, čak iako nisu članovi vrste *Homo sapiens*.

Čitajući radove naučnika poput Džejn Gudal ili Dajen Fosi, nemamo problema da prepoznamo kako veliki majmuni koje opisuju jesu osobe.

Oni imaju bliske i kompleksne lične odnose sa ostalima u svojoj grupi. Oni tuguju zbog gubitka voljenih. Oni su samosvjesna bića, sposobna za mišljenje. Njihovo predviđanje i anticipacija omogućava im da planiraju unaprijed. Možemo čak prepoznati začetke etike u načinu na koji se ponašaju prema drugim primatima koji propuste da uzvrate uslugu.

Nasuprot karikiranjima nekih protivnika ove tužbe, proglašavanje šimpanze osobom ne daje im pravo da glasaju, pohađaju školu ili podnesu tužbu za klevetu. To jednostavno znači dati im njihovo najosnovnije, fundamentalno pravo zakonskog predstavljanja, nego da budu smatrani pukim objektom.

U poslednjih 30 godina, evropske laboratorije, prepoznavajući posebnu prirodu šimpanzi, oslobađale su ih iz istraživačkih laboratorija. Tako su ostale samo Sjedinjene Države koje još koriste šimpanze u medicinskim istraživanjima, a prošle godine je Nacionalni institut za zdravlje objavio da oslobađa skoro sve šimpanze korištene u testovima i šalje ih u utočište.

Ako je vodeća državna medicinska istraživačka agencija odlučila da, osim možda u veoma posebnim okolnostima, neće koristiti šimpanze kao subjekte za istraživanje, zbog čega dopuštamo pojedincima da ih zatvaraju bez ikakvog dobrog razloga?

Vrijeme je da sudovi prepoznaju da je način na koji tretiramo šimpanze neodbranljiv. One su osobe i mi treba da zaustavimo njihovo bespravno zatvaranje.<sup>3</sup>

*New York Daily News, 21. oktobar 2014.*

<sup>3</sup> Njujorški žalbeni sud odbio je prijavu Projekta neljudskih prava po pitanju Tomija, a sljedstveno tome Njujorški državni apelacioni sud odbio je mogućnost žalbe. U vrijeme kada je ova knjiga izlazila iz štampe, Projekat je tragao za drugim pristupima kako bi slučaj iznijela dalje.



## KRAVA KOJA...

Prošli mjesec, vo je pobjegao iz klaonice u njujorškom naselju Kvins. Snimak životinje kako juri kroz prepune ulice ubrzo je preplavio medije. Za one koji se brinu za životinje, priča ima sretan kraj: vo je uhvaćen i odveden u utočište, gdje će proživjeti ostatak svog prirodnog života.

Za mene pak najzanimljiviji aspekt priče bio je jezik koji su mediji koristili odnoseći se na životinju. *The New York Times* je imao naslov: „Krava koja je pobjegla iz njujorške klaonice nalazi utočište“. Borci za prava životinja su se dugo borili protiv rezervisanja „who“<sup>4</sup> (ko) za ljude i korištenja „that“ (ono) ili „which“ (koje) za životinje. Ne prave svi jezici ovu razliku, ali u engleskom, reći „the cow that escaped“ čini se kao poricanje životinjskog prava. Mi bismo svi rekli „the prisoner who escaped“ ali i „the rock that rolled down the hill“.

Bilo bi pre nagljeno zaključiti da članak *Njujork tajmsa* nagovještava promjenu u upotrebi. Radije, čini se kako pokazuje nesigurnost, jer prva rečenica članka kaže „A cow that was captured by police“.

Pitao sam Filipa Korbeta, jezičkog urednika *Njujork tajmsa*, da li upotreba „the cow who“ znači i promjenu u politici pravopisa. Rekao mi je da priručnik stila *Tajmsa*, kao i priručnik *Asošijeted presa*, predlaže korištenje „who“ samo za životinju sa imenom ili ličnošću. Priručnik daje primjer „The dog, which was lost, howled“ i kontrastira sa „Adelaide, who was lost, howled“.

Korbet je dodao da su urednici možda bili uhvaćeni između ova dva primjera. Krava, ili radije vo, nije imao ime u vrijeme bijega, ali mu je ime – Fredi – dao Majk Stura, osnivač Fredijevo novog doma, utočišta za životinje „Skylands“.

Među medijima koji su izvještavali o priči, neki su koristili „who“ a drugi „that“. Malo istraživanja na Guglu takođe pokazuje miješanu upotrebu. Ukucajte „cow who“ i dobićete skoro 400 000 rezultata, u poređenju sa skoro 600 000 za „cow that“. Ukoliko ukucate „pas“ umjesto „krava“, brojke postaju bliže – više od osam miliona za „dog who“, a preko deset miliona za „dog that“.

To bi moglo biti stoga što je najveći broj priča o kućnim ljubimcima

<sup>4</sup> U engleskom jeziku postoji bitna razlika između čovjeka kao živog bića, s jedne strane, i svih drugih bića ali i stvari, s druge, a ta razlika se ispoljava u navođenju zamjenice *ko*, odnosno *who* za ljudsko biće, i *ono*, odnosno *koje*, *that* i *which* – za sva druga bića, odnosno životinje, ali i za stvari. U srpskom jeziku nema takve odsječne razlike, nego se imenice muškog, ženskog i srednjeg roda mijenjaju u skladu sa padežima, ne obraćajući pažnju na to da li je riječ o čovjeku ili životinji odnosno stvari. (prim.prev.)

koji imaju imena. Pa ipak, ukoliko je Gugl ikakav indikator, šimpanze, koje su rijetko ljubimci, označavaju se sa „who“ gotovo dvostruko češće nego sa „that“. Njihova velika sličnost sa nama, kao i njihova neporeciva individualnost mora da u tome igra neku ulogu. Za gorile i orangutane vrijedi isto, „who“ je mnogo češće od „that“.

Gugl Ngram, koji bilježi frekvencije riječi i fraza u štampanim izvorima u različitim godinama, pruža drugu zanimljivu perspektivu. Dok je bilo više od deset referenci na „cow that“ za svaku referencu „cow who“ od 1920. do 2000. odnos je opao na manje od pet na jedan. Čini se da mi personifikujemo krave više, uprkos činjenici da su mnoge porodične mljekarske farme, u kojima farmer poznaje svaku kravu, zamijenjene korporativnim farmama sa hiljadama bezimernih životinja.

Još više čudi, možda, to da je korištenje „who“ očito postalo prihvaćenije čak i za životinje koje nisu ljubimci i za koje je manje vjerovatno da će se, poput velikih majmuna, smatrati individuama. Teško je spojiti tunu u konzervi sa individualnom ribom, a kamoli misliti o toj ribi kao o osobi, ali je pisac Šon Tomason nedavno tvitovao o „tuni koja (who) je umrla da bi dospjela u konzervu koja će biti u mom kabinetu dok joj ne istekne rok upotrebe i koju ću jednostavno baciti“.

Mnogi društveni pokreti su prepoznali da je jezik bitan jer istovremeno oslikava i učvršćuje nepravde koje je potrebno ispraviti. Feministkinje su pokazale da upotreba navodno rodno neutralnih pojmova „čovjek“ i „on“ koji uključuju i žene ima efekat činjenja žena nevidljivim.

Predloženi su različiti načini da se ovo ispravi, od kojih je možda najuspješnija upotreba množine „oni“ (they) u kontekstu poput „svaka osoba treba prikupiti svoje (their) stvari“. Pojmovi koji se koriste za članove rasnih manjina, kao i za ljude sa invaliditetom, takođe su dovedeni u pitanje, do te mjere da može biti teško pratiti koje pojmove preferiraju oni koji pripadaju ovoj kategoriji.

Upotreba „who“ za životinje nalazi se rame uz rame sa pomenu tim ostalim jezičkim reformama. U većini današnjih pravnih sistema životinje su vlasništvo, baš poput stolova i stolica. One se mogu zaštititi zakonima o životinjskom blagostanju, ali to nije dovoljno da bi se spriječilo da ostanu stvari, jer su antikviteti i područja prirodne ljepote takođe zaštićeni. Izmjenama u upotrebi engleskog jezika trebalo bi se naglasiti da su životinje na fundamentalnom nivou mnogo više poput nas nego što su poput stolova i stolica, slika i planina.

Zakon počinje da pokazuje znakove promjene. Švajcarska je 1992.

godine postala prva zemlja koja je uključila izjavu o zaštiti dostojanstva životinja u svoj ustav; Njemačka je slijedila primjer deset godina poslije. Evropska unija je 2009. izmijenila svoj osnovni sporazum kako bi uključila izjavu da zbog toga što su životinje svjesna bića, Evropska unija i njene države članice moraju, u osmišljavanju politike u poljoprivredi, ribarstvu, istraživanju i još nekim oblastima, „obratiti punu pažnju na zahtjeve za blagostanje životinja“.

U jeziku poput engleskog, koji implicitno kategorizuje životinje kao stvari prije nego kao osobe, usvajanje lične zamjenice bi utjelovilo isto prepoznavanje – i podsjetilo nas ko životinje jesu zapravo.

*Project Syndicate, februara 2016. godine*

Prevela: Ana Galić